

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
SAMARAQAND DAVLAT UNIVERSITETI
KATTAQO'RG'ON FILIALI**

Ro'yxatga olindi:
№ BD-60110700.1.09.

"TASDIQLAYMAN"

SamDUKF direktori:

Sh.R.Urakov

2024 - yil " " "

**HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI I,II,III
FAN DASTURI**

Bilim sohasi:	100000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110000- Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60110700– O'zbek tili va adabiyoti

Fan/modul kodi HO'TMI1204	O'quv yili 2024-2025, 2025-2026, 2026-2027	Semestr 2, 3,4, 5,6	ECTS – Kreditlar 16	
Fan/modul turi Majburiy	Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4,4,4,4,4	
1.	Fan nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Umumiy (soat)
	HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI I,II,III	240	240	480

2. I. Fanning mazmuni

«Hozirgi o'zbek tili» fanini o'qitishdan maqsad DTS asosida bo'lg'usi filologlarga o'zbek tilining fonetik qurilishi, fonetik qonuniyatlari, lug'at tarkibi, leksik-semantik guruhlari, lug'atchilik masalasi muammolari yuzasidan izchil ilmiy-nazariy ma'lumot berishdan, immanent imkoniyat sifatida ularning ongida joylashgan ifoda vositalarini yetkazishdan iborat.

Fanning vazifasi – Talabalarda «Hozirgi o'zbek tili»ning vujudga kelishi va rivojlanishi bo'yicha bilimlarni shakllantirish va mustahkamlash; talabalarda hozirgi o'zbek tili bo'yicha boshlang'ich bilimlarni shakllantirish; o'zbek tilining fonetik qurilishi, fonetik qonuniyatlari, lug'at tarkibi, leksik-semantik guruhlari, lug'atchilik masalasi haqida bilim berishdan iborat.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.1. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: II semester (20 soat)

1-mavzu: Kirish. O'zbek tili va tilshunosligi taraqqiyoti. O'zbek xalqining shakllanish va nomlanish tarixidan. O'zbek tili tarixini davrlashtirish.

O'zbek tili va uning tarixi, o'zbek tilshunosligi taraqqiyoti. Qadimgi turkiy tilshunoslik, eski turkiy tilshunoslik. Formal o'zbek tilshunosligi, substansial o'zbek tilshunosligi. O'zbek xalqining shakllanishi, o'zbek etnonimi, turkiy xalq. Turk so'zi, sort atamasi, o'zbek so'zi, chig'atoy tili. Aadabiy til, milliy til. «Qutadg'u bilig», «Devonu lug'oti-t-turk», o'zbek tili tarixi, o'zbek tili taraqqiyot bosqichlari.

2-mavzu: Til, lison va nutq munosabati. Til sathlari va birliklari.

Ilmiy bilish, grammatik shakl, zohiriy belgi. Empirik yondashuv, UMIS va AHVO, Wpm, lison, nutq, til. Me'yor, fonema, morfema, leksema, qolip, nomema, semema, sema, so'z, qo'shimcha kabu birliklar mohiyati, farqli xususiyatlari va o'zaro munosabati.

3-mavzu: Fonetika-fonologiya, uning o'rganish manbayi va yo'nalishlari.

Fonetika, nutq tovushi, fonologiya, ziddiyat. Variantlashuv, fizik (akustik) va fiziologik (artikulyatsion) xususiyatlar. Nutqiy variant, kombinator-pozitsion o'zgarishlar, singarmonizm, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, grafema, morfem variant, morfonema, agglyutinatsiya.

4-mavzu: Grafika. Orfoepiya. Imlo.

Grafika. Til va yozuvning o'zaro munosabati, o'zbek yozuvlari tarixi. Imlo, fonetik tamoyil, morfologik tamoyil, tarixiy-an'anaviy yozuv, farqlash tamoyili, shakliy tamoyili.

5-mavzu: Leksikologiya, uning turlari, o'rganish manbayi. Leksema va so'z. Polisemantiklik va ko'p ma'nolilik.

Leksikologiya haqida tushuncha, leksikologiyani turlari. Leksema va so'z. Leksemaning ongda paradigmatic va sintagmatic munosabat asosida yashashi, yasama so'zning leksemalashuvi. Leksemaning ifoda va mazmun tomoni. Polisemantiklik. Hosila ma'noning yuzaga kelish yo'llari.

6-mavzu: Semasiologiya. Semema va uning tarkibiy qismlari.

Semasiologiya haqida tushuncha. Semema, sememaning tarkibiy qismlari, sema turlari. Semaning darajasiga ko'ra turlari, semema va nutqi ma'no.

7-mavzu: Leksemalararo lisoniy ziddiyatlar va leksik paradigma.

Lisoniy ziddiyatlar va ularning turlari. Leksik sathda lisoniy ziddiyatlarning namoyon bo'lishi, leksik paradigma. Leksik-semantik munosabatlar va ularning turlari.

8-mavzu: O'zbek tili leksikasining tarixiy taraqqiyoti. Qo'llanilishi chegaralanmagan va chegaralangan leksika.

O'zbek tili lug'at tarkibining tarixiy taraqqiyoti. O'z va o'zlashgan qatlam. Leksik sathdagi tarixiy o'zgarishlar. Qo'llanilish doirasi chegaralangan leksika. Dialektal leksika, terminologik leksika, oadabiy leksika. Jargon, argo.

9-mavzu: Ifodaviylik va uslubiy xoslanganlik jihatidan jihatdan o'zbek tili leksikasi. O'zbek tilida barqaror birikmalar.

Bo'yoqsiz leksika va uning xususiyatlari, bo'yoqdor leksika. Ijobiy bo'yoqdor leksika va salbiy bo'yoqdor leksika. Uslubiy xoslanganlik jihatidan o'zbek tili leksikasi, uslubiy betaraf leksika, uslubiy xoslangan leksika. Barqaror birikmalar va ularning turlari. Frazologizmlar, maqol va matallar, hikmatli so'zlar, frazeologiya haqida tushuncha. Frazologizmlar va ularning o'ziga xos xususiyatlari, frazeologizmning semantik strukturasi. Frazologizmlarda semantik munosabat.

10-mavzu: O'zbek leksikografiyasi.

Leksikografiya, lug'atlar va ularning turlari. Umumiy ensiklopedik lug'atlar, maxsus ensiklopedik lug'atlar, imlo lug'ati. Maxsus filologik lug'atlar, chastotali lug'atlar, o'zbek lug'atshunosligi taraqqiyoti.

Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:III, IV semester (40 soat)

1-mavzu. Morfemika.

Mazkur mavzuda asosiy e'tibor so'zning morfem tuzilishi, so'z va morfema, o'zak va negiz, affiksial morfemalarning asosiy xususiyatlari, so'zning morfematik tahliliga qaratiladi. Morfem lug'at to'g'risida ma'lumot beriladi va u bilan ishlash ko'nikmasi shakllantiriladi. Mohiyatan morfema vazifasida qo'llanuvchi so'zlar tahlil etiladi.

2-mavzu. Affikslarning strukturasi.

Affikslar fonetikasi. Affikslarning kelib chiqishi. Prefikslar. Affiksoidlar. Derivatsion sinonimiya. Morfem vositalar. Affikslarda shakl va ma'no munosabati: affiksial omonimiya, affiksial sinonimiya, affiksial polisemiya. So'zning morfem tarkibidagi o'zgarishlar. Soddalanish, morfologik qayta bo'linish. So'zning morfemalarga ajralish chegarasining morfologik jihatdan qayta bo'linishi. So'zlashuv nutqi ta'sirida soddalanish

hoidisi. So'zning tovush tarkibidagi fonetik o'zgarishi. Yasama so'zlarning tub so'zga aylanishi.

3-mavzu. Derivatologiya.

Tarixiy va sinxron derivatsiya. So'z yasash qolipi haqida. So'z yasash. So'z yasashida affikslarning o'rni, So'z yasash asoslari. So'z yasash strukturasi. So'z yasashida qarindosh so'zlarning bog'liqligi. So'z yasash asoslari. Tub va yasama leksemalar. Qo'shma leksemalar. So'zshaklda leksik ma'no va grammatik ma'no. Yasash asosi, yasovchi affiks. So'z hosil qilish usullari.

4-mavzu. Morfologiya.

Grammatika va uning vazifasi. Morfologiya va sintaksis, ularning o'zaro munosabati. Grammatik qonuniyatlar. Tilning grammatik qurilishi. Morfologiyaning sintaksisdan farqi. Grammatikaning tarkibiy qismlari. Grammatika va milliylik, milliy mafkura. So'z va tushuncha. Grammatik ma'no. Grammatik shakl. Grammatik kategoriyalar.

5-mavzu. So'z turkumlari.

Turkumlanish. So'z turkumlari to'g'risida yangicha qarashlar. Mustaqil, oraliq, yordamchi so'z turkumlari. So'zning morfologik belgilari. Leksik va grammatik ma'noga ega bo'lgan so'zlar. Mustaqil so'zlarning gap bo'lagi vazifasida kelishi. Bir so'z turkumi o'nida boshqa so'z turkumining qo'llanilishi. Mustaqil so'zlarning so'z yasash, shakl hosil qilish, so'z o'zgartirish xususiyatlariga ega bo'lishi. Oraliq va yordamchi so'zlarning mustaqil so'zlardan farqi.

6-mavzu. Fe'l so'z turkumi.

Fe'lning ma'nosi va grammatik belgilari. Fe'lning grammatik kategoriyalari. Fe'llarda bo'lishlilik, bo'lishsizlik. O'timli va o'timsiz fe'llar. Fe'llarda nisbat kategoriyasi. Fe'llarda mayl kategoriyasi.

7-mavzu. Fe'llarda zamon kategoriyasi.

Fe'lning o'tgan zamon shakllari: aniq o'tgan zamon, uzoq o'tgan zamon, o'tgan zamon davom, o'tgan zamon eshitganlik shakllari; fe'lning hozirgi zamon shakllari; kelasi zamon shakllari; fe'llarda shaxs-son kategoriyasi; shaxs-son shakllarining bir-biriga ko'chishi. Fe'llarda shakl yasash: fe'lning vazifaviy shakllari; fe'lning modal shakllari; harakat nomi; sifatdosh; ravishdosh; sintetik, analitik shakllar, yordamchi, to'liqsiz fe'l, juft va takroriy fe'llar.

8-mavzu: Fe'llarda shakl yasash. Harakatning holatini ko'rsatuvchi va modal ma'no ifodalovchi formalar.

Fe'lning funksional shakllari: harakat nomi, sifatdosh, ravishdosh. Fe'lning modal shakllari. Sintetik va analitik formalar. Harakatning takroriylikni, davomiylikni ifodalovchi forma. Ko'makchi fe'llar, to'liqsiz fe'l.

9-mavzu. Ot so'z turkumi.

Otning ma'nosi va grammatik belgilari. Otlarda son va egalik kategoriyalari. Atoqli va turdosh, konkret va mavhum, yakka va jamlovchi otlar. Otning grammatik kategoriyalari. Son kategoriyasi. Birlik va ko'plik shakldagi otlar. Morfologik va leksik-semantik usul bilan ko'plikning ifodalanishi. Faqat birlik shakldagi otlar. Otlarda egalik kategoriyasi. Egalik affiksi qo'shilganda so'z tarkibidagi o'zgarishlar. Egalik kategoriyasida qarashlilik, mansublik, ma'lum shaxsga tegishlilik.

10-mavzu. Otlarda kelishik kategoriyasi.

Otlarda shakl yasalishi: sintetik, analitik, juft va takroriy shakllar. Kichraytirish, erkalash, qarashlilik, o'rin belgisi, chegara shakli. Ot turkumida leksema yasash va leksema tuzish. Otlarda kelishik kategoriyasi. Otlarda shakl yasalishi: sintetik, analitik, juft va takroriy shakllar. Kichraytirish, erkalash, qarashlilik, o'rin belgisi, chegara shakli. Ot turkumida leksema yasash va leksema tuzish.

11-Otning funksional formalari.

Otlarda shakl yasalishi: sintetik, analitik, juft va takroriy shakllar. Kichraytirish, erkalash, qarashlilik, o'rin belgisi, chegara shakli. Ot turkumida leksema yasash va leksema tuzish.

12-mavzu. Sifat so'z turkumi. Sifatning ma'nosi va grammatik belgilari. Sifatlarda daraja kategoriyasi: ozaytirma, orttirma daraja. Erkalash shakli. Juft va takroriy shakl. Sifatning otga ko'chishi va otlashuvi. Sifatlarda modal shakl. Substantizatsiya.

13-mavzu. Son.

Sonning ma'nosi va grammatik belgilari. Sonning ma'no jihatdan turlari: miqdor va tartib sonlar. Miqdor sonlarning turlari. Numerativ (hisob) so'zlar. Sonning tuzilish jihatdan turlari. Sonlarning otlashuvi.

14-mavzu. Olmosh.

Olmoshning ma'nosi va grammatik belgilari. Olmoshning boshqa so'z turkumi o'rnida kelishi. Olmoshning turlari. Olmoshning tuzilish jihatdan turlari. Boshqa so'z turkumiga old so'zlarning olmoshga ko'chishi.

15-mavzu. Ravish so'z turkumi.

Ravishning ma'nosi va grammatik belgilari. Ravishning ma'no turlari; ravishlarda shakl yasalishi. Boshqa so'z turkumlarining ravishga ko'chishi. Ravishlarda orttirma va intensiv daraja.

16- mavzu. Ko'makchi va yuklama.

Ko'makchi haqida tushuncha. Sof ko'makchi va vazifaviy ko'makchi. Yuklamalar haqida umumiy tushuncha. Yuklamalarning turlari.

17- Bog'lovchi

Bog'lovchi haqida umumiy tushuncha. Teng bog'lovchilar; ergashtiruvchi bog'lovchilar. Boshqa so'z turkumiga oid so'zlarning bog'lovchi vazifasida qo'llanilishi.

18-mavzu. Modal, undov va taqlid so'zlar.

Modallik va modal so'z. Modal so'z va modal ma'noli so'z. Modal so'zlarning ma'no turlari. Modal so'zlarning sintaktik vazifasi. Modal so'zlarning mustaqil va yordamchi so'z turkumlariga munosabati. Modallik va modal so'zlarga yangicha munosabatlar. Undov. Undovlarning ma'noga ko'ra turlari: emotsional undovlar, imperativ undovlar. Taqlidiy so'zlar; tovushga taqlid so'zlar; predmetlar tovushiga taqlid so'zlar; turli hayvon va jonivorlar ovozigacha, jonsiz tovushlarga taqlid so'zlar, holat yoli obrazga taqlid so'zlar.

19-mavzu. Leksima shakllari tizimi.

Leksima shakl lisoniy birlik sifatida. Leksima va morfema bilan to'ldirilgan qolip. Ot leksima shakllari, sifat leksima shakllari, ravish leksema shakllari, son leksema shakllari, olmosh leksema shakllari, fe'l leksema shakllari, fe'ningboshqa turkumlarga

monand shakllarda leksema shakllar, kesimlik leksema shakllari tizimi.

20-mavzu. Birikmalar tizimi.

Leksema shakllarining leksemaga tobelanishi, lisoniy birlik. Tobe va hokim holat. Sifatlovchi birikma, qaratuvchili birikma, izofa birikma, izohlovchi birikma, ta'kidlovchi birikma, to'ldiruvchili birikma, hollovchi birikma, yig'iq va yoyiq birikma.

Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi: V, VI semester (20 soat)

1-mavzu: Morfologiya va sintaksisning munosabati. Sintaksisning o'rganish sohasi. Lisoniy sintaktik qolip.

Sintaksis haqida umumiy tushuncha. Sintaksis va uning tadqiq manbai. Sintaksisning morfologiya bilan aloqasi. Sintaktik birliklar. Lisoniy sintaktik qolip (LSQ)ning asosiy turlari, uni ajratish usullari. Lug'aviy va sintaktik valentlik.

«HO'T» kursining talab va maqsadlari, tarkibiy qismlari, o'quv jarayonlari bo'yicha bo'linishi va reyting nazorati. Jarayonlar bo'yicha MB, JB, OB va YaB topshiriqlari tavsifi, ma'lumotnomalar, manbalar. «HO'T» kursining asosiy adabiyotlari.

Lisoniy sintaktik qolipning shakliy tomoni. Lisoniy sintaktik qolipning mazmuniy tomoni. Valentlik haqida tushuncha. Lug'aviy valentlik. Sintaktik valentlik. Grammatik shakl valentligi. Sintaktik aloqa. Sintaktik aloqa komponentlarining birikish usullari. Tobe aloqa komponentlarining birikish usullari.

2-mavzu: Nutqiy so'z birikmasi (SB) haqida tushuncha. So'z –gap. Gap haqida umumiy ma'lumot.

So'z birikmalari tasnifi. So'z birikmasi va so'z. So'z birikmasi va ibora. So'z birikmasida hokim va tobe, kengayuvchi va kengaytiruvchi so'z. So'z birikmasida bog'lanish usuli. So'z birikmasida bog'lanish omili. Ma'noviy omil. Shakliy omil. Joylashuv omili. Hokim a'zoning ifodalanishiga ko'ra So'z birikmasining turlari. So'z birikmasining tuzilishiga ko'ra turlari. So'z birikmasi zanjiri. So'z birikmasi va sintagma.

So'z – gap to'plamini ajratish tamoyillari. Mustaqil holda alohida gap bo'la olish belgisi. So'z-gapning o'ziga xos g'ayrioddiy lug'aviy ma'noga egaligi. So'z-gap tasnifi. So'z-gapning sintaktik xususiyati. Nutqiy gapning belgilari. Gapning shakllanishida leksik omil. Gapning shakllanishida morfologik omil. Gapni shakllantirishda ohangning roli.

3-mavzu: Gapda shakl va mazmun munosabati. Gapning yuzaga keltiradigan asosiy omillar. Gap bo'laklari. Kesimlik kategoriyasi. Ega.

Gap lisoniy sathda. Ifoda maqsadi. Modal ma'nolar. Gap bo'laklarining ifodalanish xususiyatlari. Murakkablashtiruvchi vositalar. Ajratilgan bo'lak. Uyushiq bo'lak. Kesimning asli gapning grammatik shakllanishini ta'minlaydigan grammatik kategoriyalar tasdiq – inkor, mayl, zamon, shaxs-son, kategoriyalari. Grammatik shakllangan gap. Semantik-funksional shakllangan gap. Mustaqil va nomustaqil kesimlik shakllari. Kesimning W ga ko'ra turlari. Ega haqida umumiy ma'lumot. Egali va egasiz gaplar. Kesimdagi Wga bog'liq holda ega ifodalanishining zarurligi. Yig'iq va yoyiq gaplar. Kesimning asli gapning grammatik shakllanishini ta'minlaydigan grammatik kategoriyalar tasdiq – inkor, mayl, zamon, shaxs-son, kategoriyalari.

4-mavzu: Gapning ikkinchi darajali bo'laklari. Hol. To'ldiruvchi. Aniqllovchi.

Kesimning tuslovchi fe'l leksema shakl bilan ifodalanishi. Kesimning fe'ldan boshqa leksema shakllar bilan ifodalanishi. Kesimning tuslovchili birikma shakl va ism birikmasi shakli bilan ifodalanishi. Eganing uyushiq qator bilan ifodalanishi. Sifatlovchi

uyushiq qator, qaratuvchining uyushiq qator, to'ldiruvchili uyushiq qator, hollovchining uyushiq qator, kesimning uyushiq qator bilan ifodalanishi.

5-mavzu: Undalma. Undalma gap kengaytiruvchisi sifatida. Gapda so'z tartibi. Aktual bo'linish.

Grammatik shakllangan gap. Semantik-funksional shakllangan gap. Mustaqil va nomustaqil kesimlik shakllari. Kesimning W ga ko'ra turlari. Ega haqida umumiy ma'lumot. Egali va egasiz gaplar. Kesimdagi Wga bog'liq holda ega ifodalanishining zarurligi. Yig'iq va yoyiq gaplar. Ajratilgan sifatlovchi. Ajratilgan ega. Ajratilgan hol. Ajratilgan to'ldiruvchi. Sodda gapda teng bog'lanish. Uyushgan so'zshakl. Uyushiq kesimning o'ziga xos xususiyati.

6-mavzu: Qo'shma gaplar. Qo'shma gap haqida umumiy ma'lumot. Qo'shma gaplar tasnifi.

Jumlalarning ifoda maqsadiga ko'ra turlari. Axborot, so'roq, buyruq kabi umumiy grammatik ma'nolar. Darak gap. So'roq gap. Buyruq gap. Nutqiy gapning emotsionallikka ko'ra tasnifi. Gapning axborot vazifasi nuqtai nazaridan tuzilishi. Prosodik aktuallashtiruvchi vosita. Leksik va grammatik aktuallashtiruvchi vosita. Kommunikativ bo'linmas gap.

7- mavzu: Qo'shma gapning qurilishiga ko'ra tasnifi. Qo'shma gapning tarkibidagi bog'lovchi vositalariga ko'ra tasnifi.

Gapning nutqiy hodisa sifatidagi asosiy grammatik va struktur (qurilish) xususiyati. Nutqda gaplarning turli-tumanligi. Gaplarning ifoda maqsadi. Modal ma'nolari. Gap bo'laklarining ifodalanishi. Murakkablashtiruvchi vositalar. Bog'lovchi vositalar. Bog'lovchi vosita bo'lib kelgan olmoshlar. Kesimning grammatik shakli tarkibiga mansub ko'rsatkichlar. Teng qismli qo'shma shakllar.

8-mavzu: Qo'shma gapning tarkibiy qismlari orasidagi ma'noviy munosabatga va funksional munosabatlarga ko'ra turlari.

Qo'shma gap tasnifi asoslari. Qo'shma gapning qurilishiga ko'ra tasnifi. Qo'shma gapning tarkibidagi bog'lovchi vositalariga ko'ra tasnifi. Qo'shma gapning tarkibiy qismlari orasidagi ma'noviy munosabatga ko'ra turlari. Qo'shma gapning qismlari orasidagi funksional munosabatlarga ko'ra turlari. Qo'shma gap tarkibiy qismlarining irreallikka munosabatiga ko'ra tasnifi. Qo'shma gap tasnifi asoslari. Qo'shma gapning qurilishiga ko'ra tasnifi. Qo'shma gapning tarkibidagi bog'lovchi vositalariga ko'ra tasnifi. Qo'shma gapning tarkibiy qismlari orasidagi ma'noviy munosabatga ko'ra turlari. Qo'shma gapning qismlari orasidagi funksional munosabatlarga ko'ra turlari. Qo'shma gap tarkibiy qismlarining irreallikka munosabatiga ko'ra tasnifi.

9-mavzu: Ko'chirma va o'zlashtirma gaplar. Ko'chirma gap. Muallif gapi. Ko'chirma gap va muallif gaplarining o'rinlashish tartibi.

Ko'chirma gap. Muallif gapi. Ko'chirma gap va muallif gaplarining o'rinlashish tartibi. O'zlashtirma gap. Ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantirish usullari. O'ziniki bo'lmagan ko'chirma gap.

10-mavzu: O'zlashtirma gap. Ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantirish usullari. O'ziniki bo'lmagan ko'chirma gap.

Matnning asosiy xususiyatlari. Matn va uning tuzilishi. Matn birliklari. Matn va murakkab sintaktik butunlik. Abzasning xususiyatlari. Period va uning xususiyatlari. Matn qismlari orasidagi munosabatlar.

III. Amaliy (yoki seminar yoki laborotoriya) mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

II semester (26 soat)

1. O'zbek tilshunosligining tarixiy bosqichlari.
2. O'zbek xalqining shakllanish va nomlanish tarixidan.
3. O'zbek tili tarixini davrlashtirish.
4. Til, lison va nutq munosabati.
5. Til sathlari va birliklari bo'yicha mashq.
6. Unli fonemalar va undosh fonemalar paradigmasi bo'yicha mashq.
7. Fonetik hodisalar bo'yicha mashq.
8. Grafika. O'zbek tilining asosiy imlo qoidalari bo'yicha mashq.
9. Leksikologiya, uning turlari, o'rganish manbai va predmeti. Semasiologiya.
10. Leksemaning ifoda va mazmun tomoni. Polisemantiklik va ko'p ma'nolilik. Leksemalar tahlili.
11. Leksemalararo lisoniy ziddiyatlar va leksik paradigma bo'yicha mashq.
12. Ifodaviylik va uslubiy xoslanganlik jihatidan o'zbek tili leksikasi bo'yicha mashq.
13. Barqaror birikmalar bo'yicha mashq.

III, IV semester

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi (40 soat)

1. So'zning morfem tuzilishi. Morfemaga doir mashqlar bajarish.
2. Affikslarning asosiy xususiyatlari. Derivatologiya. tarixiy va sinxron derivatsiya.
3. Morfologiya. Grammatik ma'no, grammatik shakl, grammatik kategoriyalar.
4. So'z turkumlari. So'zning morfologik belgilari.
5. Turkumlanish. So'z turkumlari to'g'risida yangicha qarashlar. Mustaqil, oraliq, yordamchi so'z: turkumlari.
6. Fe'l. Mustaqil, ko'makchi, to'liqsiz fe'llar. Fe'lning grammatik kategoriyalari.
7. Fe'llarda shaxs-son shakllari va ularning bir-biriga ko'chishi.
8. Zamon shakllari va ularning o'zaro ko'chishi.
9. Fe'lning vazifaviy shakllari. Ravishdosh. Sifatdosh. Harakat nomi.
10. Otning grammatik kategoriyalari. Otning vazifaviy shakllari.
11. Sifat. Daraja kategoriyasi to'g'risidagi turlicha qarashlar.
12. Sifatlarda modallik. Substantivisatsiya.
13. Son. Miqdor va tartib sonlarning turlari.
14. Olmoshlarning ma'no turlari. Prominalizatsiya.
15. Ravishning ma'nosi va o'ziga xos xususiyatlari.
16. Sof, funksional ko'makchilar. Teng va ergashtiruvchi bog'lovchilar.
17. Bog'lovchi vazifasini bajaruvchi so'zlar.
18. Yuklama. Yuklamalarning turlari.
19. Modal so'zlar va ularning turlari. Kirish so'z vazifasida qo'llanuvchi modal so'zlar.
20. Undov. Undovlarning turlari. Taqlidiy so'zlar. Taqlidiy so'zlarning uslubiy xususiyatlari.

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

II semestr (14 soat)

1. O'zbek xalqining shakllanish va nomlanish tarixidan. O'zbek tili tarixini davrlashtirish.
2. Fonetika-fonologiya, uning o'rganish manbayi va predmeti, yo'nalishlari. Fonema va uning tasnifiy belgilari. Fonemalar paradigmasi va fonologik ziddiyatlar.
3. Hozirgi o'zbek tilida fonemalarning variantlashuvi, va fonetik jarayon. Hozirgi o'zbek

- tilida urg'u va bo'g'in. Nutqning fonetik bo'linishi.
4. Grafika. O'zbek tilining asosiy imlo qoidalar.
 5. Semema va nutqiy ma'no. Sememaning tarkibiy qismlari. O'z va o'zlashgan qatlam.
 6. Qo'llanilishi chegaralanmagan va chegaralangan leksika.
 7. O'zbek tilida barqaror birikmalar. O'zbek lug'atchiligi masalalari.

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi

III, IV semester (40 soat)

1. So'z yasalishi. Diaxron va sinxron so'z yasalishi.
2. Morfologiya. Grammatika va uning vazifasi.
3. So'z turkumlariga ajratish tamoyillari.
4. Fe'l. fe'l yasalishi. Mustaqil, ko'makchi, to'lqsiz fe'llar
5. Tuslanishli, tuslanishsiz fe'llar, o'timli va o'timsiz fe'llar. Fe'lning grammatik kategoriyalari.
6. Nisbat kategoriyasi, bo'lishli, bo'lishsizlik shakli. Fe'llarda mayl, zamon, shaxs-son kategoriyalari.
7. Otning doimiy va doimiy bo'lmagan kategoriyalari.
8. Ot turkumida leksema yasash va leksema tuzish.
9. Sifat. Asliy, nisbiy sifatlar. Sifat yasalishi.
10. Sifatlarda daraja, sifatlarda modallik. Otlashish va otga ko'chish
11. Son. Numerativ so'zlar.
12. Sonlarning otlashuvi. Sonning ma'no jihatdan turlari.
13. Olmosh. Olmoshlarning o'ziga xos xususiyatlari.
14. Boshqa so'z turkumlarining olmoshga ko'chishi.
15. Ravish so'z turkumi. Ravishlarning yasalishi, ma'no jihatdan turlari, ravishlarda daraja kategoriyasi.
16. Yordamchi so'z turkumlari. Yordamchi so'z turkumlarining o'ziga xos xususiyatlari.
17. Ko'makchi. Sof va ko'makchilar.
18. Bog'lovchi. Uning turlari. Yuklama.
19. Oraliq so'z turkumlari. Oraliq so'z turkumlarining o'ziga xos xususiyatlari. Modallaik va modal so'zlar.
20. Undov so'zlar va uning turlari. Taqlid so'zlar va Grammatik xususiyatlari.

Seminar mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

V, VI semester (40 soat)

1. Sintaktik munosabatlar va ularning ifodalanishi
2. So'z birikmasi va qo'shma so'zlarning o'xshash hamda tafovutlari
3. So'z birikmasida bog'lanish usullari.
4. Otli va fe'lli so'z birikmalari
5. Gapning ifoda asosiga ko'ra bo'linishi: bir sostavli va ikki sostavli gaplar.
6. Bir bosh bo'lakli gaplar
7. Gap kengaytiruvchilari (GK) va uning turlari.
8. Gapning bosh bo'laklari: ega va kesim.
9. Aniqlovchi. To'ldiruvchi.
10. Hol va uning turlari
11. Gapning uyishiq bo'laklari. Ajratilgan bo'laklar.
12. Undalmalar va kiritmalar.
13. Kirish va izoh gaplar
14. Sodda gapning tarkibiy qismlari.
15. Bog'lovchi vositasiz tuziladigan qo'shma gap shakllari
16. Qo'shma gap turlari.
17. Qo'shma gap qismlarining birikish usullari: parataksis va gipotaksis hodisalari

18. Ko'chirma va o'zlashtirma gaplar.
19. Ko'chirma gap. Muallif gapi. Ko'chirma gap va muallif gaplarining o'rinish tartibi
20. O'zlashtirma gap. Ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantirish usullari. O'zini bo'lmagan ko'chirma gap.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

1. Mustaqil ishni tashkil etishning mazmuni:

Talaba mustaqil ishni tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanishi tavsiya etiladi:

- amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik;
- seminar mashg'ulotlariga tayyorgarlik;
- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruza qismini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- talabaning o'quv, ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fan bo'limlari va mavzularni chuqur o'rganish;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari;

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular: II semestr(60)

1. O'zbek tilshunosligida *til, lison, nutq* tushunchalari talqini
2. O'zbek tilshunosligida fonema va tovush munosabati tavsifi
3. O'zbek tilshunosligida morfema va qo'shimcha munosabati masalasi
4. O'zbek tilshunosligida unli fonemalar tavsifi
5. O'zbek tilshunosligida undosh fonemalarning o'rganilishi
6. O'zbek tilshunosligida fonetik jarayonlar talqini
7. O'zbek tilshunosligida semema va sema munosabati talqini
8. O'zbek tilshunosligida sinonimiya hodisasining o'rganilishi
9. O'zbek tilshunosligida antonimiya hodisasi talqini
10. O'zbek tilshunosligida metafora hodisasi talqini
11. O'zbek tilshunosligida metonimiya hodisasiga ilmiy munosabat
12. O'zbek tilshunosligida sinekdoxik ko'chimga ilmiy tavsif
13. Nutqda undosh fonemalar mohiyatining o'zgarishi
14. So'z urg'usining nutqiy va badiiy-estetik vazifalari
15. O'zlashma so'zlarda bo'g'in ajratish va ko'chirishdagi o'ziga xosliklar
16. Nutqda omonimiya hodisasini bartaraf qiluvchi omillar
17. Sinonimiya va darajalanish munosabati
18. Kinoya va tag ma'noning asosiy funksional vazifalari
19. Nutqda o'zlashma so'zlarning ma'noviy siljishlari
20. Qo'llanilishi chegaralangan so'zlarga doir o'quv loyihasi.

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular: III, IVsemestr(120)

1. Leksik ma'noning taraqqiyot yo'llari.
2. Leksik ma'noning Grammatik tabiati.
3. Leksik ma'nolarda semantik bog'lanish.
4. Neologizm.
5. Arxaizm.
6. Istorizm.
7. Hozirgi o'zbek tili tasvirlangan lug'atlar haqida.
8. Omomorfemalar.
9. Morfemalarning mazmun jihati.
10. Morfemalarda ko'pma'nolilik.

11. Lugʻat birliklarining turkumlanishi.
12. Grammatik birliklarning turkumlashishi.
13. Morfemalar orasida sinonimik munosabat.
14. Til birliklarining oʻzaro munosabatlari (paradigmatik, iyerarxik, privativ, teng munosabatlar).
15. Affikslarda shakl va maʼno munosabati: affiksal omonimiya, affiksal sinonimiya, affiksal polisemiya.
16. Oʻzbek tilida soʻz yasaliishi. A.Hojiyev qarashlariga munosabat.
17. Grammatik kategoriyalar.
18. Soʻz turkumlari toʻgʻrisida yangicha qarashlar.
19. Feʼlning grammatik kategoriyalari.
29. Nisbat shakllari tizimi va ularning soʻz yasalishiga munosabati.
20. Feʼllarda zamon kategoriyasi.
21. Zamon shakllari orqali temporallikning ifodalanishi.
22. Feʼlning boʻlishli va boʻlishsiz shakllari.
23. Feʼlning sifatdash shakli.
24. Feʼlning ravishdash shakli.
25. Zamon shakllari yasovchi morfemalar paradedgmasi.
26. Zamon shakllariga munosabat.
27. Mayl shakllarining yasovchi morfemalar.
28. Tuslovchi morfemalar paradedgmasi.
29. Harakatning takrorlanib, kuchli-kuchsiz daraja voqe boʻlishini ifodalovchi affikslar.
30. Ot turkumi leksemasida qoʻshiladigan noparadigmatik morfemalar.
31. Ot leksemalar turkumi.
32. Otlarda son va egalik kategoriyalari.
33. Ismlarda (fel boʻlmagan turkumlarda) kesimlik shakllarining voqelanishini matndan aniqlash.
34. Egalik qoʻshimchalarida asosiy lisoniy va hamroh manolarni aniqlash.
35. Otlarda shakl yasaliishi: sintetik, analitik, juft va takroriy shakllar.
36. Kichraytirish, erkalash, qarashlilik, oʻrin belgisi, chegara shakli.
37. Sifat soʻz turkumi.
38. Sifatning maʼnosi va grammatik belgilari.
39. Sifatlarda daraja kategoriyasi bilan bogʻliq qarashlarga munosabat.
40. Sifatlarda modallikning ifodalanishi.
41. Sifat leksemalar turkumida shakl yasaliishi.
42. Sonlash morfemalari.
43. Olmoshning boshqa soʻz turkumi oʻrnida kelishi va deytik xususiyatlari.
44. Olmoshlarda derivatsiya, affiksatsiya usuli.
45. Ravish oʻzgarmas soʻz turkumi sifatida.
46. Ravishlarning tuzilishiga koʻra turlari tahlili.
47. Bogʻlovchilar va uning shakily koʻrinishi.
48. Yuklamalar maʼno va vazifalari.
49. Yuklamaning tuzilish turlari.
50. Undovlar turkumi.

Mustaqil taʼlim uchun tavsiya etiladigan mavzular: V,VI semester

(60 soat)

1. Sintaktik aloqa va uning turlari haqida.
2. Gapda shakl va mazmun munosabati.
3. Gap lisoniy sathda.
4. Sodda gapning tarkibiy qismlari.

	<ol style="list-style-type: none"> 5. Grammatik shakllangan gapning minimal va maksimal qolipi. 6. Kesimlik kategoriyasi. 7. Grammatik shakllangan gap. 8. Semantik-funksional shakllangan gap. 9. Mustaqil va nomustaqil kesimlik shakllari. 10. Kesimning ifodalanishi. 11. Ega. Egali va egasiz gaplar. 12. O'zbek tilida atov gap. 13. Egali gap, egasi ifodalangan gap. 14. Yig'iq va yoyiq gap. 15. Holning gap qurilishidagi o'rni. 16. Holning ma'naviy turlari. 17. Aniqlovchining turlari. 18. So'z va gapning kengaytiruvchilarining muvofiqlashuvi va farqlanishi. 19. Gapda ajratilgan so'z shakllari. 20. Sodda gapda teng bog'lanish. 21. Uyushiq kesimning o'ziga xos xususiyati. 22. Qo'shma gapning qutilishiga ko'ra turlari. 23. Qo'shma gapning tarkibidagi bog'lovchi vositalariga ko'ra tasnifi. 24. Qo'shma gapning tarkibiy qismlari orasidagi ma'naviy munosabatga ko'ra turlari.
3.	<p>V. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)</p> <p>Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:</p> <p>Hozirgi o'zbek adabiy tili o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:</p> <ul style="list-style-type: none"> • o'zbek tilshunosligi sohasidagi asosiy muammolarni tushunishi; • o'z ixtisosligi doirasida muayyan tadqiqot sohasining obyektlari va jarayonlariga nisbatan shaxsiy ilmiy filologik munosabatlar; • hozirgi o'zbek tili muammolari va ularni hal qilish yo'llari haqida <i>tasavvurga ega bo'lishi</i>; • hozirgi o'zbek tili fanining tushunchaviy apparati; • hozirgi o'zbek tili fanining metod va usullari; • hozirgi o'zbek tili fanining ilmiy-tadqiq mavzularini <i>bilishi va ulardan foydalana olishi</i>; • badiiy-lisoniy tahlil etish; • o'zbek tili va shevalari namunalarini yozib olish, to'plash va nashrga tayyorlash;
4.	<p>VI. Ta'lim texnologiyalari va metodlari:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ma'ruza; • interfaol keys-stadilar; • tarqatma materiallar; • ko'rgazmali qurollar; • kompyuter; • internet yangiliklari • muammoli ta'lim • qiyosiy tahlil • munozara • guruhlarda ishlash
5.	<p>VII. Kreditni olish uchun talablar:</p>

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'liq o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat ishini topshirish

6. **Asosiy adabiyotlar:**

Asosiy adabiyotlar:

1. Sayfullayeva R.R., Mengliyev B.R., Boqiyeva G.H., Qurbonova M.M., Qodirova X.B. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –Toshkent, 2010. –404 b.
2. Nurmonov A., Shahobiddinova SH., Iskandarova SH., Nabiyeva D. O'zbek tilining nazariy grammatikasi. Morfologiya. –Toshkent, Yangi asr avlodi, 2001.
3. Ўзбек тили грамматикаси. Тошкент, 1975. I - II том
4. Rahmatillayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. –Toshkent, 2006. –464 b.
5. Абдурахмонов Х., Рафиев А., Шодмонкулов Д. Ўзбек тилининг амалий грамматикаси. – Тошкент, 1992.
6. Абдурахмонов Ф., Сулаймонов А., Холиёров Х., Омонтурдиев Ж. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. – Тошкент, 1987.
7. Я.Д.Пинхасов Ҳозирги ўзбек адабий тили. Лексикология ва фразеология. – Тошкент, 1969.
8. Jamolxonov H. Hozirgi o'zbek tili. – Toshkent, 2005.
9. Қудратов Т., Нафасов Т. Лингвистик таҳлил. –Тошкент, 1981.
10. Азим Ҳожиёв Ўзбек тили сўз ясашиши тизими. – Тошкент, 2007.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Shoabdurahmonov SH., Asqarova M., Hojiev A., Rasulov I., Doniyorov X. Hozirgi o'zbek adabiy tili. -Toshkent. 1980.
2. Hasanboy Jamolxonov O'zbek tilining nazariy fonetikasi. –Toshkent, Fan, 2009 (o'quv qo'llanma)
3. Qilichev E. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Buxoro, 1999.
4. Абдурахмонов Ф. Ўзбек тили грамматикаси. Синтаксис. – Тошкент, 1996.
5. Ёрмат Тожиёв Ўзбек тили морфемикаси. – Тошкент, 1992.
6. Ҳожиёв А., Аҳмедов А. Ўзбек тили лексикологияси. –Тошкент, 1981.
7. Азим Ҳожиёв. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. Тошкент, 1992.
8. Низомиддин Маҳмудов. Тилимизнинг тилла сандиғи. – Тошкент, 2012.
9. Мухайё Ҳакимова. Семасиология. –Тошкент, 2008.
10. Нурмонов А., Маҳмудов Н., Аҳмедов А., Солохўжаева. Ўзбек тилининг мазмуний синтаксиси. – Тошкент, 1992.
11. Миртожиёв М.М. Ўзбек тили семасиологияси. – Тошкент, 2010.
12. Ҳасанбой Жамолхонов Ўзбек тилининг назарий фонетикаси. – Тошкент, 2009.

Internet saytlari:

1. [http:// www.lingvist.tu](http://www.lingvist.tu)
2. [http:// www.til.sk.uz](http://www.til.sk.uz)
3. [http:// www.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com)

7. Fan dasturi Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali kengashining 2024-yil ____ - ____dagi ____ - son bayonnomasi bilan ma'qullangan.

8. **Fan/modul uchun mas'ullar:**

D.Ganiyeva – SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi

9. **Taqrizchilar:**

N.Abdumannatova — SamDUKF Pedagogika va tillarni o'qitish fakulteti fakulteti O'zbek
tili va gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi (ichki)
B.Qodirova — SamDU Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti
kafedrası, v.b.dotsenti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)